॥ अथ सूर्यगीता प्रारभ्यते ॥

ब्रह्मा उवाच ॥ प्रपंचसृष्टिकर्मेदं मम श्रीगुरुनायक ॥
अहार्यं द्विपरार्धान्तमाधिकारिकतावशात् ॥ १ ॥
इति त्वद्वदनाम्भोजात्सम्यग्विदितवानहम् ॥
तथाप्यत्र न मे चिन्ता जायते त्वत्कृपाबलात् ॥ २ ॥
त्वयि प्रसन्ने मय्येवं बोधानन्दस्वरूपतः ॥
पुनर्जन्मभयाभावाद्धीर एवास्मि वृत्तिषु ॥३॥
तथाऽपि कर्मभागेषु श्रोतव्यमवशिष्यते ॥
तत्सर्वं च विदित्वैव सर्वज्ञः स्यामहं प्रभो ॥४॥
जगज्जीवेश्वरादीनां प्रागुत्पत्तेर्निरंजनम् ॥
निर्विशेषमकर्मैकं ब्रह्मैवासीत्तदद्वयम् ॥ ५ ॥
तस्य जीवेशस्रष्टृत्वं प्रोच्यते वेदवादिभिः ॥
अकर्मणः कथं सृष्टिकर्मकर्तृत्वमुच्यते ॥ ६ ॥
सकर्मा सेन्द्रियो लोके दृश्यते न निरिन्द्रियः ॥
ब्रह्मणोऽतीन्द्रियत्वं च सर्वशास्त्रेषु घुष्यते ॥ ७ ॥
नश्यमानतयोत्पत्तिमत्वादाद्यस्य कर्मणः ॥
न मुख्यमवकल्पेताप्यनादित्वोपवर्णनम् ॥८॥
ब्रह्म चेत्कर्म कुर्वीत येनकेनापि हेतुना ॥
तथा च संसृतिस्तस्य प्रसज्येत तु नात्मनः ॥ ९ ॥
तस्मादाद्यस्य पुण्यस्य पापस्य च दयानिधे ॥
कर्मणो ब्रूहि मे स्पष्टमुपपत्तिं गुरूत्तम ॥ १० ॥
इत्युक्तो विधिना देवो दक्षिणामूर्तिरीश्वरः ॥
विचित्रप्रश्नसन्तुष्ट इदं वचनमब्रवीत् ॥ ११ ॥
श्रीगुरुमूर्तिरुवाच ॥ ब्रह्मन्साधुरयं प्रश्नस्तव प्रश्नविदां वर ॥
शृणुष्व सावधानेन चेतसाऽस्योत्तरं मम ॥ १२ ॥

प्रागुत्पत्तेरकर्मैकमकर्तृ च निरिन्द्रियम् ॥
निर्विशेषं परं ब्रह्मैवासीन्नात्रास्ति संशयः ॥ १३ ॥
तथाऽपि तस्य चिच्छक्तिसंयुतत्वेन हेतुना ॥
प्रतिच्छायात्मिके शक्ती मायाविद्ये बभूवतुः ॥१४॥
अद्वितीयमपि ब्रह्म तयोर्यत्प्रतिबिम्बितम् ॥
तेन द्वैविध्यमासाद्य जीव ईश्वर इत्यपि ॥ १५ ॥
पुण्यपापादिकर्तृत्वं जगत्सृष्ट्यादिकर्तृताम् ॥
अभजत्सेन्द्रियत्वं च सकर्मत्वं विशेषतः ॥ १६ ॥
यः स्वशक्त्या समुल्लास उद्भूत्परमात्मनः ॥
स्वबन्धजनकं सूक्ष्मं तदाद्यं कर्म कथ्यते ॥ १७ ॥
न तेन निर्विशेषत्वं हीयते तस्य किंचन ॥
न च संसारबन्धश्च कश्चिद्ब्रह्मन्प्रसज्यते ॥ १८ ॥
पारमार्थिकसंसारी जीवः पुण्यादिकर्मवान् ॥
प्रातिभासिकसंसारी त्वीशः सृष्ट्यादिकर्मवान् ॥१९॥
असंसारि परं ब्रह्म जीवेशोभयकारणम् ॥
ततोऽप्यतीतं नीरूपं अवाङ्मनसगोचरम् ॥ २० ॥
कर्मवन्तौ परित्यज्य जीवेशौ ये महाधियः ॥
अकर्मवत्परं ब्रह्म प्रयान्त्यत्र समाधिभिः ॥ २१ ॥
ते विदेहविमुक्ता वा जीवन्मुक्ता नरोत्तमाः ॥
कर्माकर्मोभयातीतास्तद्ब्रह्मारूपमाप्नुयुः॥ २२ ॥
कर्मणा संसृतौ बद्धा मुच्यन्ते ते ह्यकर्मणा ॥
बन्धमोक्षोभयातीताः कर्मिणो नाप्यकर्मिणः ॥ २३ ॥
जीवस्य कर्मणा बन्धस्तस्य मोक्षश्च कर्मणा ॥
तस्माद्धेयं च कर्म स्यादुपादेयं च कर्म हि ॥२४॥
त्यक्ते कर्मणि जीवत्वमात्मनो गच्छति स्वयम्॥
गृहीते कर्मणि क्षिप्रं ब्रह्मत्वं च प्रसिध्यति ॥ २५ ॥

आविद्यकमशुद्धं यत्कर्म दुःखाय तन्नृणाम् ॥
विद्यासम्बन्धि शुद्धं यत् तत्सुखाय च कथ्यते ॥२६॥
विद्याकर्मक्षुरात्तीक्ष्णात् छिनत्ति पुरुषोत्तमः ॥
अविद्याकर्मपाशांश्चेत्स मुक्तो नात्र संशयः ॥ २७ ॥
सर्वस्य व्यवहारस्य विधे कर्मैव कारणम् ॥
इति निश्चयसिद्ध्यै ते सूर्यगीतां वदाम्यहम् ॥ २८ ॥
कर्मसाक्षिणमादित्यं सहस्रकिरणं प्रभुम् ॥
सप्ताश्वं सर्वधर्मज्ञमपृच्छदरुणः पुरा ॥ २९ ॥
अरुण उवाच ॥ भगवन् केन संसारे प्राणिनः संभ्रमन्त्यमी ॥
केनैतेषां निवृत्तिश्च संसाराद्वद सद्गुरो ॥ ३० ॥
इति पृष्टः स सर्वज्ञः सहस्रकिरणोज्वलः ॥
सूर्योऽब्रवीदिदं शिष्यमरुणं निजसारथिम् ॥ ३१ ॥
सूर्य उवाच ॥ अरुण त्वं भवस्यद्य मम प्रियतमः खलु ॥
यतः पृच्छसि संसारभ्रमकारणमादरात् ॥ ३२ ॥
भ्रमन्ति केवलं सर्वे संसारे प्राणिनोऽनिशम् ॥
न तु तत्कारणं केनाप्यहो किंचिद्विचार्यते ॥ ३३ ॥
तज्जिज्ञासुतया त्वं तु श्लाघ्योऽसि विबुधोत्तमैः॥
शृणुष्वारुण वक्ष्यामि तव संसारकारणम् ॥ ३४ ॥
पुण्यपापात्मकं कर्म यत्सर्वप्राणिसंचितम् ॥
अनादिसुखदुःखानां जनकं चाभिधीयते ॥ ३५ ॥
शास्त्रैः सर्वैश्च विहितं प्रतिषिद्धं च सादरम् ॥
कामादिजनितं तत्त्वं विद्धि संसारकारणम् ॥ ३६ ॥
पश्वादीनामभावेऽपि तयोर्विधिनिषेधयोः ॥
संसारस्य न लोपोऽस्ति पूर्वकर्मानुसारतः ॥ ३७ ॥
पूर्वं मनुष्यभूतानां पापकर्मवशादिह ॥
श्वखरोष्ट्रादिजन्मानि निकृष्टानि भवन्त्यहो ॥ ३८ ॥

पापकर्मसु भोगेन प्रक्षीणेषु पुनश्च ते ॥
प्राप्नुवन्ति मनुष्यत्वं पुनश्च श्वादिजन्मिताम् ॥ ३९ ॥
जननैर्मरणैरेवं पौनःपुन्येन संसृतौ ॥
भ्रमन्त्यब्धितरंगस्थदारुवद्धीमतां वर ॥४०॥
अरुण उवाच ॥ प्रक्षीणपापकर्माणः प्राप्नवन्तो मनुष्यताम् ॥
पुनश्च श्वादिजन्मानि केन गच्छन्ति हेतुना ॥४१॥
न हि दुर्जन्महेतुत्वं पुण्यानां युक्तमीरितुम् ॥
न च पुण्यवतां भूयः पापकर्मोपपद्यते ॥ ४२ ॥
पुण्यैर्विशुद्धचित्तानां ज्ञानयोगादिसाधनैः ॥
संसारमोक्षसंसिद्ध्या पापकर्माप्रसक्तितः ॥ ४३ ॥
जीवेषु पौनःपुन्यं चेदुत्तमाधमजन्मनाम् ॥
नियमेनाभिधीयेत येन केनापि हेतुना ॥ ४४ ॥
मोक्षशास्त्रस्य वैयर्थ्यमापतत्येव सर्वथा ॥
तस्मादपापिनां जन्म पुनश्चेति न युज्यते ॥ ४५ ॥
इत्युक्तो भगवानाह सर्वज्ञः करुणानिधिः ॥
रविः संशयविच्छेदनिपुणोऽरुणमादरात् ॥ ४६ ॥
रविरुवाच ॥ प्रक्षीणेष्वपि भोगेन पापकर्मसु देहिनः ॥
पुनश्च पापकर्माणि कुर्वन्तो यान्ति दुर्गतिम् ॥४७॥
तानि दुर्जन्मबीजानि कामात्पापानि देहिनाम् ॥
पुनरप्युपपद्यन्ते पूर्वपुण्यवतामपि ॥ ४८ ॥
सकामानां च पुण्यानां भोगहेतुतया नृणाम् ॥
न चित्तशुद्धिहेतुत्वं क्वचिद्भवितुमर्हति ॥ ४९ ॥
कुतश्चाशुद्धचित्तानां ज्ञानयोगादिसंभवः ॥
ज्ञानयोगादिहीनानां कुतो मोक्षश्च संसृतेः ॥५०॥
कामेन हेतुना सत्स्वप्युत्तमाधमजन्मसु ॥
मोक्षशास्त्रस्य सार्थक्यं नैष्काम्योदयहेतुकम् ॥५१॥

सुखदुःखोपभोगेन यदा निर्वेदमागतः ॥
निष्कामत्वमवाप्नोति स्वविवेकपुरस्सरम् ॥ ५२ ॥
ततःप्रभृति कैश्चित्स्याज्जन्माभिज्ञानयोगवान् ॥
श्रवणादिप्रयत्नैर्हि मुक्तिः स्वात्मन्यवस्थितिः ॥५३॥
कर्माध्यक्षं परात्मानं सर्वकर्मैकसाक्षिणम् ॥
सर्वकर्मविदूरन्तं कर्मवान्कथमाप्नुयात् ॥ ५४ ॥
पुण्येष्वपि च पापेषु पौर्विकेषु तु भोगतः ॥
क्षपितेषु परात्मा स स्वयमाविर्भविष्यति ॥५५॥
कर्तृभिर्भुज्यते जीवैः सर्वकर्मफलं न तु ॥
साक्षिणा निर्विकल्पेन निर्लेपेन परात्मना ॥५६॥
जीवानां तदनन्यत्वात्भोगस्यावसरः कुतः ॥
इति केचन शंकन्ते वेदान्तापातदर्शिनः ॥५७॥
परमार्थदशायां हि तदनन्यत्वमिष्यते ॥
व्यवहारदशायां नानुपपत्तिश्च काचन ॥५८॥
परमार्थदशारूढे जीवन्मुक्तेऽपि कर्मणाम् ॥
भोगोऽङ्गीक्रियते सम्यक् दृश्यते च तथा सति ॥५९॥
अज्ञानां व्यवहारैकनिष्ठानां तदनन्यता ॥
अभोक्तृता च केनैव वक्तुं शक्या मनीषिणा ॥६०॥
ज्ञानिनः कर्मकर्तृत्वं दृश्यमानमपि स्फुटम् ॥
उत्पादयेत्फलं नेति मन्यन्ते स्वप्नकर्मवत् ॥६१॥
तदयुक्तं न हि स्वप्ने पापकर्तुः स्वतन्त्रता ॥
जाग्रति प्राणिनः कर्म स्वातन्त्र्यं वर्तते खलु ॥६२॥
तिरश्चां जागरावस्था यथा भोगैककारणम् ॥
तथा स्वप्नदशा नृणां फलभोगैककारणम् ॥६३॥
नृणां च जागरावस्था बालानां स्यात्तथा न तु ॥
यूनां वृद्धतमानां वा किमुत स्वात्मवेदिनाम् ॥६४॥

भाविभोगार्थकं कर्म जाग्रत्येव नृणां भवेत् ॥
फलं तु कर्मणः स्वप्ने जाग्रत्यापि च युज्यते ॥६५॥
कर्मण्यध्यस्य भोगं ये भोगेऽध्यस्याथ कर्म च ॥
कर्म तद्भोगयोर्भेदमज्ञात्वाहुर्यथेप्सितम् ॥६६॥
तेषां मन्दधियां ज्ञानवादिनां पापकारिणाम् ॥
कथं कृतार्थतां ब्रूयामध्यासक्षयसंभवाम् ॥६७॥
कर्मण्यकर्मधीर्येषामकर्मणि च कर्मधीः ॥
ते चाध्यासवशा मन्दा ज्ञानिनः स्वैरचारिणः ॥६८॥
वर्णाश्रमादिधर्माणामद्वैतं कर्मणैव ये ॥
अनुतिष्ठन्ति ते मूढाः कर्माकर्मोभयच्युताः ॥६९॥
स्वानुभूतिं वरिष्ठां तां सर्वानुष्ठानवर्जिताम् ॥
सर्वानुष्ठानवन्तोऽपि सिद्धामाहुर्बतात्मनाम् ॥७०॥
अभेदध्यानसाध्यां तां स्वानुभूतिं महत्तमाम् ॥
विचारसाध्यां मन्यन्ते ते महापापकर्मिणः ॥७१॥
निदिध्यासनमप्यात्मा भेदाभिध्यानलक्षणम् ॥
उपेक्षन्ते वृथाद्वैतज्ञानवादैकमोहतः ॥ ७२ ॥
आश्रित्यैव विचारं ये वाक्यार्थमननात्मकम् ॥
मन्यन्ते कृतकृत्यत्वमात्मनां ते हि मोहिताः ॥७३॥
आद्यज्ञानोदये काम्यकर्मत्याग उदीर्यते ॥
द्वितीयसम्यग्ज्ञाने तु नैमित्तिकनिराकृतिः ॥ ७४ ॥
तृतीयपूर्णज्ञाने च नित्यकर्मनिराकृतिः ॥
चतुर्थाद्वैतबोधे तु सोऽतिवर्णाश्रमी भवेत् ॥७५॥
नित्यनैमित्तिकोपेतज्ञानान्मुक्तिः क्रमाद्भवेत् ॥
सम्यग्ज्ञानात्तु सा जीवन्मुक्तिर्नित्यैकसंयुतात् ॥७६॥
पूर्णज्ञानाद्विदेहाख्या शाश्वती मुक्तिरिष्यते ॥
यथा नैष्कर्म्यसंसिद्धिर्जीवन्मुक्ते निरंकुशा ॥ ७७ ॥

अत्रैवं सति नैष्कर्म्यं ज्ञानकर्मसमुच्चयात् ॥
सिध्येत्क्रमेण सद्यो वा नान्यथा कल्पकोटिभिः ॥७८॥
यावद्विदेहमुक्तिः सा न सिध्यति शरीरिणः ॥
तावत्समुच्चयः सिद्धो ज्ञानोपासनकर्मणाम् ॥७९॥
तस्माद् ज्ञात्वा परात्मानं ध्याननिष्ठो महामतिः ॥
भूयान्निजाश्रमाचारानिरतः श्रेयसे सदा ॥८०॥
ज्ञानोपास्ती कर्मसापेक्षके ते कर्मोपास्ती ज्ञानसापेक्षके च ॥ कर्मज्ञाने चान्यसापेक्षके तन्मुक्त्यै प्रोक्तं साहचर्यं त्रयाणाम् ॥ ८१ ॥
ज्ञानोपास्ती स्वीयकर्मस्वपास्याप्येकं मुक्तिर्नैव कस्यापि सिध्येत् ॥ तस्माद्धीमानाश्रयेदप्रमत्तस्त्रीण्युक्तानि श्रद्धयाऽऽदेहपातात् ॥ ८२ ॥

॥ इति सूर्यगीतायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

सूर्य उवाच ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि कर्मणां पंचभूमिकाः ॥
उत्तरोत्तरमुत्कर्षाद्विद्धि सोपानपंक्तिवत् ॥ १ ॥
प्रथमा तान्त्रिकी प्रोक्ता परा पौराणिकी मता ॥
स्मार्ता तृतीया तुर्या तु श्रौता संकीर्तिता बुधैः ॥ २ ॥
पंचमी त्वौपनिषदा विबुधोत्तमसम्मता ॥
यस्याः परं न किंचित्स्याद्वाच्यं ज्ञेयं च सत्तम ॥ ३ ॥
स्वेच्छं कर्माणि कुर्वन्यः प्रमाणाश्रयणं विना ॥
तन्त्रोक्तानि करोत्येष कर्मी प्राथमिको मतः ॥ ४ ॥
तानि तन्त्रोक्तकर्माणि त्यक्त्वा पौराणिकानि यः ॥
करोति तन्त्रसम्बन्धीन्ययं कर्मी द्वितीयकः ॥ ५ ॥
त्यक्त्वा तान्यपि यः स्मार्तान्यनुतिष्ठति सर्वदा ॥
श्रुतिसम्बन्धवन्त्येष तृतीयः कर्म्युदीर्यते ॥ ६ ॥

यश्च तान्यपि सन्त्यज्य श्रौतान्येवाचरत्ययम् ॥
कर्मी धर्मार्थकामानां स्थानं तुर्योऽभिधीयते ॥ ७ ॥
श्रौतान्यपि च यस्त्यक्त्वा सदौपनिषदानि वै ॥
करोति श्रद्धया कर्माण्ययं मोक्षी तु पंचमः ॥ ८ ॥
यान्यौपनिषदानां स्युरविरोधीनि कर्मणाम् ॥
श्रौतादीनि सुसंग्राह्यान्यमलानि मुमुक्षुभिः ॥ ९ ॥
कर्माण्युपनिषत्सु स्युर्ब्रह्मैकार्थासु वै कथम् ।
इति शंक्यन्नकुर्वन् हि विधिरस्ति जिजीविषेत् ॥ १० ॥
ईशावास्यादिवेदान्तप्रोक्तान्यामरणादपि ॥
कुर्वन्नेव विमुच्येत ब्रह्मवित्प्रवरोऽस्तु वा ॥ ११ ॥
यतयस्त्यक्तगार्हस्थ्या अपि स्वोचितकर्मभिः ॥
आश्रमं पालयन्तः स्वं कैवल्यं प्राप्नुयुः परम् ॥ १२ ॥
कर्म प्रजाधनानां यस्त्यागः समभिधीयते ॥
कामैकविषयत्वेन स यतेर्न विरुध्यते ॥ १३ ॥
संन्यासिनो हि कर्माणि नित्यानि विमलानि च ॥
श्रेयोर्थानि विधीयन्ते परिव्राजेब्जजन्मना ॥ १४ ॥
अपेतकाम्यकर्माणो यतयोऽन्येऽपि वा जनाः ॥
सद्यः क्रमेण वा मुक्तिमाप्नुयुर्नात्र संशयः ॥ १५ ॥
पंचमीं भूमिमारूढः ज्ञानोपासनकर्मभिः ॥
शोकमोहादिनिर्मुक्तः सर्वदैव विराजते ॥ १६ ॥
न ज्ञानेन विनोपास्तिर्नोपास्त्या च विनेतरत् ॥
कर्मापि तेन हेतुत्वं पूर्वपूर्वस्य कथ्यते ॥ १७ ॥
यद्वा यावन्न हि ज्ञानं तावन्नोपासनं मतम् ॥
यावन्नोपासनं तावन्न ज्ञानं च कथंचन ॥ १८ ॥
ज्ञानं यावन्न कर्मापि न तावन्मुख्यमीर्यते ॥
यावन्न कर्म तावच्च न ज्ञानं साधुसम्मतम् ॥ १९ ॥

यावन्नोपासनं तावन्न कर्मापि प्रशस्यते ॥
यावन्न कर्मोपास्तिश्च न तावत्सात्त्विकी मता ॥ २० ॥
ज्ञानोपासनकर्माणि सापेक्षाणि परस्परम् ॥
प्रयच्छन्ति परां मुक्तिं नान्यथेत्युक्तमेव ते ॥ २१ ॥
एतेषु साधनेष्वेकं त्रिषु यत्किंचिदत्र यः ॥
त्यजेदसद्गुरूक्त्या स नाश्नुवीत परामृतम् ॥ २२ ॥
नानाविधानि ज्ञानानि नानारूपा उपास्तयः ॥
नानाविधानि कर्माणि श्रुत्यन्तादिषु संविदुः ॥ २३ ॥
सम्बन्धस्तु त्रयाणां स्यादुचितः शिष्टवर्त्मना ॥
निपुणैश्च सुविज्ञेयमनुबन्धचतुष्टयम् ॥ २४ ॥
अनुबन्धाविरोधेन त्रयाणां चेत्समुच्चयः ॥
कृतः स सद्यः प्राप्नोति तृप्तिं मानवपुंगवः ॥२५॥
अनुबन्धपरिज्ञानं विना मुक्त्यै प्रयत्नवान् ॥
न मुक्तिं विन्दते कोऽपि साधकादिविपर्ययात् ॥२६॥
भोगाधिकारी मोक्षं चेत्फलमिच्छेत्कदाचन ॥
अनुबन्धस्य विज्ञानं कथं नु स्यात्समंजसम् ॥२७॥
अधिकारानुगुण्येन सम्बन्धः परिकीर्तितः ॥
तत्सम्बन्धानुगुण्येन विषयश्च प्रकीर्तितः ॥ २८ ॥
विषयानुगुणं प्रोक्तं प्रयोजनमतो बुधैः ॥
अनुबन्धाः सुविज्ञेया ज्ञानोपासनकर्मसु ॥ २९ ॥
वर्णाश्रमाणां सर्वेषामनुष्ठेयेषु कर्मसु ॥
अविद्वान् संशयात्मा चेदनुवर्तेत पूर्वकान् ॥ ३० ॥
विद्वान् चेत्संशयात्माभूच्छास्त्रे स्वमतिनिश्चितम् ॥
आचरेत्तु न शिष्टस्याप्यबुधस्य पितुर्मतम् ॥ ३१ ॥
स्वकूटस्थबुधाचारः साधुसंविदितो यदि ॥
विद्वानपि त्यजेत्स्वीयं तद्विरुद्धमसम्मतम् ॥ ३२ ॥

पूर्वाचारानुसरणं कर्ममात्रे नियम्यते ॥
ज्ञानोपास्त्योस्त्वबाह्यत्वादन्यथाऽपि च युज्यते ॥३३॥
पूर्वकेष्वपि सांख्येषु स्वस्य युज्येत योगिता ॥
अन्यथाऽपि च नैतेन प्रत्यवायः कियानपि ॥३४॥
यदि पूर्वविरोधेन कुर्यात्कर्माणि मानवः ॥
स मूर्खो भवति क्षिप्रं प्रत्यवायी न संशयः ॥३५॥
नैमित्तिकानामकृतौ काम्यानां च न कश्चन ॥
प्रत्यवायोऽत्र वाऽमुत्र लोके भवितुमर्हति ॥ ३६ ॥
नित्यानां त्वकृतावत्रामुत्र वा प्रत्यवायभाक् ॥
भवेदवश्यकार्यत्वादाश्रमच्युतिहेतवे ॥ ३७ ॥
न स्यादकरणं हेतुरभावात्मतया ततः ॥
नित्याकरणहेतुः प्राक्कर्म चेत्प्रत्यवायकृत् ॥ ३८ ॥
अकृतौ प्रत्यवायस्य श्रवणं व्यर्थमेव तत् ॥
पूर्वकर्मफलादन्यफलस्यानवधारणात् ॥३९॥
अतो नाभावता युक्ता नित्यकर्माकृतेर्यथा ॥
निषिद्धाचरणं भावस्तथैवाकरणं मतम् ॥ ४० ॥
विहिताकरणस्यापि भावात्मत्वोररीकृतेः ।
आस्तिकत्वमिह प्राहुरन्यथा नास्तिकत्वतः ॥ ४१ ॥
पूर्वकर्मफलस्यापि नित्याकरणकर्मणः ॥
पापस्य दुःखहेतुत्वं पृथगेवावधार्यते ॥ ४२ ॥
अज्ञानाद्विहिते लुप्ते ज्ञानाद्वा कर्मणि स्वके ।
प्रायश्चित्ती भवेन्मर्त्यो लभेद्दुर्जन्म वा पुनः ॥४३॥
बुद्धिपूर्वं त्यजन्नित्यमनुतापविवर्जितः ।
अनाश्रमी नरो घोरं रौरवं नरकं व्रजेत् ॥ ४४ ॥
जीवन्मुक्तस्य नित्येषु यदि लुप्तानि कानिचित् ।
न तेन प्रत्यवायोऽस्ति कैश्चित्स्वाश्रमसिद्धितः ॥ ४५ ॥

प्रायश्चित्तनिवर्त्यानि निषिद्धाचरणानि च ॥
प्रायश्चित्तमकुर्वन्तमपि लिम्पन्ति नैव तम् ॥ ४६ ॥
कर्म शुद्धमशुद्धं च द्विविधं प्रोच्यते श्रुतौ ॥
तत्राशुद्धेन बन्धः स्यान्मोक्षः शुद्धेन देहिनाम् ॥४७॥
अशुद्धं च तथा प्रोक्तं पुण्यं पापमिति द्विधा ॥
परस्परं न बाधोऽस्ति तयोरत्राविरोधतः ॥ ४८ ॥
सुखदुःखे समस्तस्य जन्तोर्याभ्यां प्रसिध्यतः ॥
तयोर्न वशमागच्छेच्छुद्धमात्रेण संस्थितः ॥ ४९ ॥
शुद्धं नित्यमनन्तं यत्सत्यं कर्म निगद्यते ॥
नित्यशुद्धविमुक्तात्मसाक्षात्कारार्थकं विदुः ॥ ५० ॥
विशुद्धैः कर्मभिः शुद्धानीन्द्रियाणि भवन्त्यलम् ॥
इन्द्रियेषु विशुद्धेषु मनः शुद्धं स्वतो भवेत् ॥५१॥
शुद्धे मनसि जीवोऽपि विशुद्धो ब्रह्मणैकताम् ॥
उपेत्य केवलानन्दं निष्कलं परमश्नुते ॥ ५२ ॥
बाह्यमाभ्यन्तरं चेति शुद्धं कर्म द्विधोच्यते ॥
बाह्यं स्नानादि नित्यं स्याद्ध्यानाद्याभ्यन्तरं परम् ॥५३॥
अतः शुद्धेरशुद्धानां नाशो भवितुमर्हति ॥
न शुद्धव्यतिरेकेण प्रयत्नान्तरमिष्यते ॥ ५४ ॥
विशुद्धकर्मनिष्ठास्ते यतयोऽन्येऽपि वा जनाः ॥
अत्रैव परिमुच्यन्ते स्वातंत्र्येण परामृतात् ॥ ५५ ॥
आरूढः पंचमीं भूमिं शुद्धेनैवावतिष्ठते ॥
अतोऽत्र मतिमान्नित्यं पंचम्यभ्यासमाचरेत् ॥ ५६ ॥
इन्द्रियाणि विशुद्धान्यप्यशुद्धानां विवर्जनात् ॥
शुद्धानामप्यनुष्ठानाद्धीमांस्तानि न विश्वसेत् ॥ ५७ ॥
अशुद्धेषु प्रवर्तेरन् पूर्ववासनया स्वतः ॥
तेभ्यो नियम्य शुद्धेषु नित्यं तानि प्रवर्तयेत् ॥ ५८ ॥

इन्द्रियाणां च मनसः प्रसादं शुद्धकर्मभिः ॥
उपलभ्यापि दुर्बुद्धिरशुद्धेह प्रवर्तते ॥ ५९ ॥
प्रसन्नमनसः स्वास्थ्यात्सुखं किंचित्प्रजायते ॥
तावन्मात्रेण तृप्तस्तु क्रमेणाधः पतेन्नरः ॥ ६० ॥
तृप्तिरल्पसुखप्राप्तौ महानर्थैककारणम् ॥
अतस्तृप्तिमनाप्यैव शुद्धं नित्यं समाचरेत् ॥ ६१ ॥
यथा विषयभोगेषु विना तृप्तिं पुनः पुनः ॥
प्रवर्तते तथा नित्यं यः शुद्धेषु स बुद्धिमान् ॥ ६२ ॥
शुद्धं शुद्धेन वर्धेत शुद्धः शुद्धं ततो व्रजेत् ॥
अशुद्धमप्यशुद्धेनाशुद्धोऽशुद्धं तथा नरः ॥ ६३ ॥
यदेन्द्रियमनःप्राणाः शान्ताः सुप्ताविवाभवन् ॥
शुद्धाशुद्धोभयातीतस्तदा तृप्तिं परां व्रजेत् ॥ ६४ ॥
यावन्नेन्द्रियसंशान्तिर्यावन्न मनसोऽप्ययः ॥
यावन्न प्राणशान्तिश्च तावच्छुद्धं समाचरेत् ॥ ६५ ॥
परस्परोपयोगित्वाद्बाह्याभ्यन्तरशुद्धयोः ॥
वियोगो नैव कार्योऽत्र बुधैरादेहमोचनात् ॥ ६६ ॥
यः शुद्धपक्षो हंसः स ऊर्ध्वं गच्छति चाम्बरे ॥
अशुद्धपक्षः श्येनस्तु व्योमगोऽपि पतत्यधः ॥ ६७ ॥
छिन्नैकपक्षो हंसोऽपि नोर्ध्वं गन्तुमितोऽर्हति ॥
अतः शुद्धद्वयं मुख्यं साधनं मुक्तये विदुः ॥६८॥
यद्यप्याभ्यन्तरं शुद्धं बाह्यशुद्धनिवर्तकम् ॥
भवत्येतेन साम्यं न तयोरिति च केचन ॥ ६९ ॥
तथाऽपि बाह्यविलयसमकाललयात्परम् ॥
आभ्यन्तरं समं तेन बाह्येन स्यात्स्वकर्मणा ॥७०॥
आभ्यन्तरं च तच्छुद्धं कर्म द्विविधमुच्यते ॥
सम्प्रज्ञातसमाध्याख्यमसम्प्रज्ञातनाम च ॥ ७१ ॥

जीवन्मुक्तेः पुरावृत्तमाद्यं कर्म स्वमानसम् ॥
पुरा विदेहमुक्तेस्तु वृत्तमन्यत्स्वमानसम् ॥ ७२ ॥
मानसत्वात्समाधेश्च कर्मत्वोक्तिर्न दूष्यते ।
अनन्यविषयत्वाच्च तत्फलं नैव नश्वरम् ॥ ७३ ॥
अन्तःशुद्धिर्बहिःशुद्धिं यथा नृणामपेक्षते ॥
बहिःशुद्धिस्तथैवान्तःशुद्धिं च नियमेन हि ॥ ७४ ॥
यस्य कर्मसु शुद्धेष्वप्यौदासीन्यं विजायते ।
तस्यैव जन्मसांकर्यमनुमेयं विपश्चिता ॥ ७५ ॥
विरोधो जायते यस्य ज्ञानकर्मसमुच्चये ॥
तस्यैव जन्मसांकर्यमनुमेयं विपश्चिता ॥ ७६ ॥
यः श्रौतं कर्म हित्वान्यत्तान्त्रिकं समुपाश्रयेत् ॥
तस्यैव जन्मसांकर्यमनुमेयं विपश्चिता ॥ ७७ ॥
यश्चान्तरं च तत्कर्म मन्यते मन्दगोचरम् ॥
तस्यैव जन्मसांकर्यमनुमेयं विपश्चिता ॥ ७८ ॥
अशुद्धकर्मनिष्ठः सन् शुद्धं निन्दति यः सदा ॥
तस्यैव जन्मसांकर्यमनुमेयं विपश्चिता ॥ ७९ ॥
शुद्धं पश्यति यः शान्तमक्षिरोगीव भास्करम् ॥
तस्यैव जन्मसांकर्यमनुमेयं विपश्चिता ॥ ८० ॥
विशुद्धवंशप्रभवं महामतिं विशुद्धबाह्यान्तरकर्मभास्वरम् ॥ विशुद्धवेदान्तरहस्यवेदिनं विद्वेष्टि यः संकर एव नेतरः ॥ ८१ ॥
अशुद्धवंशप्रभवं सुदुर्मतिं स्वशुद्धकर्मद्वयनष्टतेजसम् ॥ अशुद्धतन्त्रार्थविदं नराधमं यः श्लाघते संकर एव नेतरः ॥ ८२ ॥

इति सूर्यगीतायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि ममान्तर्यामिणं शिवम् ॥
यः सर्वकर्मणां साक्षी निर्लेपः प्रभुरीश्वरः ॥ १ ॥
त्रिनेत्रं नीलकण्ठं यं सांबं मृत्युंजयं हरम् ॥
ध्यात्वा संसृतिमोक्षः स्यात्तं नमामि महेश्वरम् ॥२॥
सर्वेषां कर्मणामेकः फलदाता य उच्यते ॥
स एव मृड ईशानः सर्वज्ञः सर्वशक्तिमान् ॥३॥
यस्य स्मरणमात्रेण निवर्तन्तेऽखिलापदः ॥
संपदश्चेह लभ्यन्ते सोऽन्तर्यामी शिवो हरः ॥ ४ ॥
येनैव सृष्टमखिलं जगदेतच्चराचरम् ॥
यस्मिंस्तिष्ठति नश्यत्यप्येष एको महेश्वरः ॥५ ॥
यं नमन्ति सुराः सर्वे स्वस्वाभीष्टप्रसिद्धये ॥
स्वातन्त्र्यं यस्य सर्वत्र सोन्तर्यामी महेश्वरः ॥ ६ ॥
उमार्धविग्रहः शंभुः त्रिनेत्रः शशिशेखरः ॥
गंगाधरो महादेवः सोन्तर्यामी दयानिधिः ॥ ७ ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणेषु यस्यैवाधिक्यमिष्यते ॥
यस्याधिक्यस्मृतेर्मुक्तिः सोन्तर्यामी पुरातनः॥ ८ ॥
यन्नामजपमात्रेण पुरुषः पूज्यते सुरैः ॥
यमाहुः सर्वदेवेशं सोन्तर्यामी गुरूत्तमः ॥ ९ ॥
यदाख्यामृतपानेन संतृप्ता मुनयोऽखिलाः ॥
न वाञ्छन्ति महाभोगान् सोन्तर्यामी जगत्पतिः ॥१०॥
अरुण उवाच ॥ सद्गुरो भास्कर श्रीमन् सर्वतत्त्वार्थकोविद ॥
श्रुतिस्मृतिपुराणेषु ह्यन्तर्याम्यन्यथा श्रुतः ॥११ ॥
सत्यं ज्ञानमनन्तं यत्प्रसिद्धं ब्रह्म निष्कलम् ॥
निर्गुणं निष्क्रियं शान्तं केवलं सर्वगं परम् ॥ १२ ॥
तदेव सर्वान्तर्यामि श्रुतं सर्वान्तरत्वतः ॥
वरेण्यं सवितुस्ते च गायत्र्यां तद्धि कथ्यते ॥ १३ ॥

अशरीरस्य तस्यैव ह्यादिमध्यान्तवर्जनात् ॥
आकाशवद्विभुत्वेन सर्वान्तर्यामितोचिता ॥ १४ ॥
शिवस्य सशरीरस्य साम्बस्य सगुणस्य तु ॥
अविभुत्वेन सा नैव युज्यते भास्कर प्रभो ॥ १५ ॥
सगुणैकप्रधानैश्च विशिष्टाद्वैतवादिभिः ॥
कैश्चिद्ब्रह्महरीशानामन्तर्यामित्वमुच्यते ॥ १६ ॥
सर्वज्ञत्वादिधर्माणां समत्वं च त्रिमूर्तिषु ॥
मत्वैवोपासते विप्राः ते गायत्रीपरायणाः ॥ १७ ॥
केचिद् द्रुहिण एव स्यादन्तर्यामी स वाक्पतिः ॥
नान्यौ हरिहरौ कर्मप्रसिद्धेरिति वै विदुः ॥ १८ ॥
केचित्तु विष्णुरेव स्यादन्तर्यामी रमापतिः ॥
न विधीशौ परोपास्तिप्रसिद्धेरिति वै विदुः ॥ १९ ॥
केचिच्च शिव एकः स्यादन्तर्यामी ह्युमापतिः ॥
नान्यौ ब्रह्महरी ज्ञानप्रसिद्धेरिति संविदुः ॥ २० ॥
त्वदुक्तरीत्या त्वाधिक्यं ज्ञानोपासनकर्मसु ॥
कर्मणोऽवगतं तेन विधेरेव प्रसिध्यति ॥ २१ ॥
एष पक्षः समीचीनस्तत्र नैव भविष्यति ॥
तस्मादनिश्चितार्थं मां कुरुष्वासंशयं प्रभो ॥ २२ ॥
सूर्य उवाच ॥ सम्यक्पृष्टं त्वया धीमन्नरुण शृणु सादरम् ॥
वक्ष्यामि निश्चितार्थं ते श्रुतिस्मृत्यादिभिः स्फुटम् ॥२३॥
अन्तर्यामी द्विधा प्रोक्तः सगुणो निर्गुणोऽपि च ॥
चरस्य केवलं त्वाद्यश्चरस्यान्योऽचरस्य च ॥२४॥
अहं हि चर एवास्मि मदन्तर्यामिणावुभौ ॥
गायत्र्यां चावगन्तव्यौ देवौ सगुणनिर्गुणौ ॥२५॥
निर्गुणश्चावगन्तव्यः सगुणद्वारतोऽखिलैः ॥
अतोऽब्रुवं शिवं साक्षान्मदन्तर्यामिणं तव ॥२६॥

कारणत्वं यथा सिद्धं ब्रह्मणः परमात्मनः ॥
यथा शिवस्य साम्बस्य कार्यत्वं च सतां मतम् ॥२७॥
तथा शिवस्य हेतुत्वं विष्णोः कार्यत्वमप्यथ ॥
विष्णोश्च हेतुतां तद्वद्विधेर्विद्धि च कार्यताम् ॥२८॥
ब्रह्मा विष्णुः शिवो ब्रह्म ह्युत्तरोत्तरहेतवः ॥
इति जानन्ति विद्वांसो नेतरे मायया वृताः ॥२९॥
विशिष्टाद्वैतिनो वाऽन्ये सगुणैकाभिमानिनः ॥
अशरीरानभिज्ञत्वान्मायापरवशा ध्रुवम् ॥ ३० ॥
सर्वज्ञत्वादिधर्माणां कथं साम्यं त्रिमूर्तिषु ॥
त्रयाणां च गुणानां हि वैषम्यं सर्वसंमतम् ॥३१॥
गुणत्रयवशात्तेषां वैषम्यं विद्धि सुस्थितम् ॥
ब्रह्मा हि राजसः प्रोक्तो विष्णुस्तामस उच्यते ॥३२॥
रुद्रः स सात्त्विकः प्रोक्तः मूर्तिवर्णैश्च तादृशाः ॥
चित्स्वरूपानुभूत्या च तारतम्यं निगद्यते ॥ ३३ ॥
निर्विशेषपरब्रह्मानन्यत्वेन तु ते समाः ॥
तथाऽपि शिवशब्दस्य परब्रह्मार्थकत्वतः ॥ ३४ ॥
साक्षिणा निर्विकारेण चिन्मात्रेण महात्मना ॥
सदाशिवेन नित्येन केवलेन समो न हि ॥ ३५ ॥
साम्बस्य चन्द्रचूडस्य नीलकण्ठस्य शूलिनः ॥
उत्कर्षोऽस्ति स्वतःसिद्धः किं मया प्रतिपाद्यते ॥३६॥
आदौ मां जनयामास ब्रह्मा साक्षाच्चतुर्मुखः ॥
यथा तथा विरिंचिं तं श्रीमान्नारायणो हरिः ॥३७॥
यतोऽभवन्महाविष्णुर्ममारुण पितामहः ॥
ततो मे सुप्रसिद्धाभूत्सूर्यनारायणाभिधा ॥ ३८ ॥
नैतेन सकलेशस्य प्रपितामहतावशात् ॥
सर्वोत्कृष्टत्वसंसिद्ध्या लुप्यते भ्रान्तरात्मना ॥३९॥

अथ वा योगवृत्या स्याच्छिवो नारायणाभिधः ॥
तद्दृष्टिर्मयि कर्तव्योपासकैरिति सन्मतम् ॥ ४० ॥
कर्मोपासनबोधेषु ब्रह्मविष्णुशिवाः क्रमात् ॥
प्रसिद्धा इति संत्यज्य धियं शृणु वचो मम ॥४१॥
त्रिषु त्रयः प्रसिद्धाः स्युस्तारतम्येन चारुण ॥
काम्यकर्मप्रधानोऽस्ति स्वयंभूश्चतुराननः ॥४२॥
नैमित्तिकप्रधानस्तु विष्णुः कमललोचनः ॥
नित्यकर्मप्रधानः स शिवः साक्षात्त्रिलोचनः ॥४३॥
मूर्त्युपास्तौ विधिर्मुख्यस्त्वंशोपास्तौ हरिर्मतः ॥
निरंशोपासने मुख्यो नीलकण्ठो हरो मतः ॥४४॥
ज्ञाने श्रवणजे ब्रह्मा विज्ञाने मननोदिते ॥
विष्णुः स सम्यग्ज्ञाने तु निदिध्यासनजे शिवः ॥ ४५ ॥
अत्रैवं सति कस्याभूदाधिक्यमरुणाधुना ॥
त्वमेव सम्यगालोच्य विनिश्चिनु महामते ॥ ४६ ॥
पुरा कश्चिन्महान्धीरः शिवभक्ताग्रणीर्द्विजः ॥
शिवाख्याजपसंसक्तश्चचार भुवि निस्पृहः ॥४७॥
स्वाश्रमाचारनिरतो भस्मरुद्राक्षभूषणः ॥
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञः कामक्रोधादिवर्जितः ॥ ४८ ॥
शमादिषट्कसम्पन्नः शिवभक्तजनादरः ॥
शिवस्य वैभवं स्मृत्वा श्रुतिस्मृतिपुराणगम् ॥४९॥
सर्वेश्वरस्य साम्बस्य त्रिनेत्रस्य दयानिधेः ॥
सदाशिवस्य माहात्म्यं स्वत एवेदमब्रवीत् ॥५०॥

पश्वादिभ्यो वरिष्ठाः क्षितिगतमनुजास्तेभ्य एवेन्द्रमुख्यः देवास्तेभ्यो विधाता हरिरपि च ततः शंकरो यस्त्रिनेत्रः॥ नान्योऽस्माच्छंकरात्तु श्रुतिषु निगदितो वा वरिष्ठः समो वा सर्वान्विष्णवादिकांस्तं न हि वयमधुना

नूनमेवाश्रयामः ॥ ५१ ॥
मूलाधारे गणेशस्तदुपरि तु विधिर्विष्णुरस्मात्ततोऽयं
रुद्रस्थाने चतुर्थे श्रुतिरपि च तथा प्राह शांतं चतुर्थम् ॥
अस्मादन्यः शिवोऽस्ति त्रिपुरहर इतो वा सदाद्यः शि-
वोऽस्ति स्वस्थोऽयं द्वादशान्तप्रबलनटनकृच्चापि साक्षा-
त्सभेशः ॥ ५२ ॥
रौद्री शक्तिस्तथा स्यादयमपि च हरिः शाक्त एवं वि-
रिंचो मन्तव्यो वैष्णवोऽमी सनकमुखमहाब्राह्मणा
ब्राह्मणाश्च ॥ तस्मादेवं विभक्ते न हि भवति हरेरंशि-
तांशांशिभावे साक्षादप्यत्र नित्यं परमशिवमहं चांशिनं
तं नमामि ॥ ५३ ॥
शम्भोरन्यन्न पश्याम्यहमिह परमे व्योम्नि सोमाच्छ्रुतौ
वा यस्यैवैतेन भासा जगदखिलमिदं भासते चैत्य-
रूपम् ॥ यच्छीर्षाघ्री दिदृक्षू द्रुहिणमुररिपू सर्वशक्त्या-
प्यदृष्ट्वा खेदन्तौ जग्मतुस्तं परमशिवममुं त्वां विना
कं नु वन्दे ॥ ५४ ॥
यं विष्णुर्नावपश्यत्यखिलजनभयध्वंसकं काशिकायां
लिंगं चोपास्त इत्यप्यधिकभसितरुद्राक्षसंभूषितः सन् ॥
जाबालेये बृहत्यप्यथ हरिजनिता श्रूयते सोम एकः
पायाच्छ्रुत्यन्तसिद्धो जनिमृतिभयभृत्संसृतेस्तारको
माम् ॥ ५५ ॥
मध्ये को वाऽधिकः स्याद्द्रुहिण हरिहराणामिति
प्रश्नपूर्वं ब्रह्मादौ पैप्पलादं खलु वदति महान्रुद्र एवाधिकः
स्यात् ॥ इत्युक्त्वा शारभाख्ये श्रुतिशिरसि नमश्चास्तु
रुद्राय तस्मै स्तुत्वैवं ध्येयमाह त्रिपुरहरमुमाकांतमेकं

भजेऽहम् ॥ ५६ ॥
ध्याता रुद्रो रमेशो हरिरपि तु तथा ध्यानमेकः शिवस्तु ध्येयोऽथर्वश्रुतेः सा निखिलरसवती या समाप्ता शिखाभूत् ॥ ध्येयश्चिन्मात्र एकः परमशिव इतो वा चिदंदशत्वमस्य ध्यातुः स्यान्न त्वमुष्य प्रकृतिभवमनोवृत्तिरूपस्य विष्णोः ॥ ५७ ॥
एको रुद्रो महेशः शिव इति च महादेव एवैष सर्वव्यापी यः श्रूयतेऽस्मिंच्छ्रुतिशिरसि, तथाथर्वशीर्षाभिधे च ॥ देवाः सर्वे यदन्तःस्थितिजुष इह ते विष्णुपूर्वास्ततोन्यः को वाऽस्याद्व्यापकोऽस्मान्निरतिशयचिदाकाशरूपान्महेशात् ॥ ५८ ॥
नाभौ ब्रह्माणमुक्त्वा हरिमपि हृदये रुद्रमेनं भ्रुवोस्तन्मध्ये श्रुत्यन्त एवं प्रणवविवरणे नारसिंहाभिधे च ॥ विज्ञेयः सोऽयमात्मा शिव इति च चतुर्थोऽद्वितीयः प्रशान्तश्चेत्याहान्ते प्रजेशस्त्रिदशपरिषदस्मान्स ईशः प्रपूज्यः ॥ ५९ ॥
कैवल्यं प्राप्नुयात्कः पुरुष इह शिवं केवलं त्वां विहाय स्वामिन्नीशं तथान्यं जगति सदसतोरत्र विष्णोर्विधेर्वा ॥ चिन्मात्रः प्रत्यगात्मा त्वमसि खलु सदा पूर्ण एकः शिवोऽतस्त्वामेवैकं भजेऽहं सततमपि जगत्साक्षिणं निर्विशेषम् ॥ ६० ॥

सूर्य उवाच ॥ एवं शिवस्य माहात्म्ये सर्वश्रुत्यन्तनिश्चिते ॥
उद्भवेत्संशयः कस्य को मुच्येत च संशयात् ॥ ६१ ॥
अतोरुण महाप्राज्ञ मुख्यान्तर्यामिणं मम ॥
त्रिनेत्रं भज कैवल्यसंसिध्यै परमेश्वरम् ॥ ६२ ॥

॥ इति सूर्यगीतायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

सूर्य उवाच ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि तस्यान्तर्यामिणो गुरोः ॥
जगत्सृष्ट्यादिकर्माणि लीलारूपाणि सुव्रत ॥१॥
आदौ जगत्ससर्जेदं पंचीकरणकर्मणा ॥
यः स ईशो महामायः सर्वज्ञः सर्वशक्तिमान् ॥ २ ॥
चतुर्विधेषु भूतेषु निजमायावशीकृतान् ॥
जीवान् प्रवेशयित्वानुप्रविवेश स्वयं वशी ॥ ३ ॥
लीलारूपमपीदं च कर्म तस्य महेशितुः ॥
प्रारब्धकर्मजं ज्ञेयमाधिकारिकतावशात् ॥ ४ ॥
स ह्याधिकारिकः श्रेष्ठः पूर्वं जीवत्वमागतः ॥
समुच्चयाद्भूदीशो ज्ञानोपासनकर्मणाम् ॥ ५ ॥
प्राक्कल्पाधिकृतो देवः स्वारब्धक्षपणात्स्वयम् ॥
अपहाय निजां मायां प्राप्तवान् परमं पदम् ॥६॥
अथ तामाश्रितो जीवः कल्पादौ पूर्ववत्क्रमात् ॥
सृष्ट्वा सर्वाधिकारी सन् जगत्पाति च हन्ति च ॥७॥
क्रियमाणतया तेन नियमेनैव कर्मणाम् ॥
त्रयाणां तस्य कर्मित्वमीशस्याप्युपपद्यते ॥८॥
जीवन्मुक्तसमानत्वं यतस्तस्यावगम्यते ॥
अतः प्रारब्धकर्मित्वं अवश्यं तस्य सिध्यति ॥९॥
ब्रह्मवित्त्वं हि तस्य स्यान्न तु ब्रह्मत्वमीशितुः ॥
सृष्ट्यादिकर्मकर्तृत्वदर्शनान्माययाऽपि वा ॥१०॥
जीवसृष्ट्यादिकर्तृत्वं ब्रह्मणोऽपि तु वर्तते ॥
तथापि पूर्वकर्मित्वं तस्य न श्रूयते क्वचित् ॥११॥
कर्मणः प्रागभावत्वाद्भावत्वाद्ब्रह्मणो विभोः ॥
पूर्वकर्मवतो हि स्यात्कर्म प्रारब्धसंज्ञितम् ॥ १२ ॥
सृष्ट्यादिकर्मबद्धत्वे तस्य मायावशत्वतः ॥
वश्यमायत्ववचनं व्यर्थमेवेति चेन्न च ॥ १३ ॥

स्वाधिकारावसाने हि कैवल्यं नोपरुध्यते ॥
अतस्तस्य प्रसिद्धं तद्वश्यमायत्वमर्थवत् ॥ १४ ॥
स्थितौ तु तस्य मायित्वं कामित्वादिवदिष्यते ॥
न धनित्वादिवत्कर्म पारवश्यान्निरन्तरम् ॥ १५ ॥
जाग्रद्वत्सृष्टिकर्म स्यात्स्वप्नवत्स्थितिकर्म च ॥
जगत्प्रलयकर्म स्यात् सुप्तिवत्तस्य मायिनः ॥१६॥
अवस्थात्रयवत्त्वेन कर्मत्रितयवत्तया ॥
शरीरत्रयवत्त्वेन जीवः सोऽपीति केचन ॥ १७ ॥
तदयुक्तं पुरा जीवोऽप्यद्य ब्रह्मात्मवित्तया ॥
सर्वज्ञत्वादिसम्पत्त्या स हि जीवविलक्षणः ॥१८॥
जीवन्मुक्तसमानत्वान्न कर्मत्रयमीशितुः ॥
प्रारब्धमात्रबद्धत्वादधिकारवशादिह ॥१९॥
अधिकारावसाने तद्ब्रह्मत्वं सम्भाविष्यति ॥
इति वेदान्तसिद्धेऽर्थे व्यभिचारः कुतो भवेत् ॥२०॥
ब्रह्मैवैकमकर्मोक्तं श्रुतिभिः स्मृतिभिश्च तत् ॥
ईशस्य कर्मतोक्तिस्तु श्रूयते ह्यौपचारिकी ॥२१॥
स कर्मत्वेऽपि तस्य स्यात्कर्ममोचकतेशितुः ॥
संचितागामिहीनत्वात्सर्वज्ञत्वाच्च सत्तम ॥२२॥
ईश्वरब्रह्मणोर्भेदं सकर्माऽकर्मतादिभिः ॥
सुप्रसिद्धमपह्नोतुं कः समर्थोऽस्ति मानतः ॥२३॥
ईश्वरस्याप्यकर्मत्वं यदि ब्रूयान्निरंकुशम् ॥
स द्वैती न कदाप्यस्मात्संसारान्मुक्तिमाप्नुयात् ॥२४॥
यतस्तत्पदवाच्योऽर्थः स हेय इति कथ्यते ॥
अतस्तस्य न नित्यत्वं नाकर्मत्वं च युज्यते॥२५॥
अनध्यस्तात्मभावेन न देहेनैव कश्चन ॥
व्याप्रीयेत ततश्च स्याद्देहीशो ध्यानसंयुतः ॥२६॥

स्वदेहेऽपीश्वरस्यास्ति नाध्यासः पारमार्थिकः ॥
प्रातिभासिकमाश्रित्य स्रष्टृत्वादि निगद्यते ॥२७॥
देहाध्यासस्य सत्यस्य न कदाप्यस्ति संगतिः ॥
प्रागीशदेहाभावेन देहाभावेन चाऽप्यये ॥ २८ ॥
जगत्प्रलयकाले स निर्व्यापारोऽपि सुप्तवत् ॥
अध्यासबीजवत्त्वेन पुनः सृष्टौ प्रवर्तते ॥ २९ ॥
चतुर्युगसहस्रान्ते विधातुर्हि निशोच्यते ॥
तदा सुप्तस्य तस्यापि जीवस्येव सबीजता ॥ ३० ॥
तथा विष्णोर्युगाः प्रोक्तास्तस्माच्छतगुणाधिकाः ॥
तथा शिवस्य तस्माच्च विष्णोः शतगुणाधिकाः ॥३१
एवं कालैरवच्छिन्नांस्तारतम्येन जीववत् ॥
ईश्वरांस्तान् कथं ब्रूयां देहकर्मादिवर्जितान् ॥३२॥
व्यष्टिदेहत्रयं स्वीयं मत्वा जीवत्रयं यथा ॥
पारमार्थिकसंसारनिबद्धं कर्मितामगात् ॥ ३३ ॥
समष्टिदेहत्रितयं तथा मत्वेश्वरत्रयम् ॥
प्रातिभासिकसंसारनिबद्धं कर्मितामगात् ॥ ३४ ॥
शुद्धसत्त्वप्रधानायां मायायां प्रतिबिंबितः ॥
ईश इत्युच्यते तस्य निरुपाधिकता कथम् ॥ ३५ ॥
औपाधिकस्य नित्यत्वं कथं वाच्यं मनीषिभिः ॥
अनित्यस्य च नैष्कर्म्यं कथं भवितुमर्हति ॥ ३६ ॥
ब्रह्मण्यारोपितो भ्रान्तैरीशाख्यः सर्वसृष्टिकृत् ॥
आत्मयोगिभिरभ्रान्तैः स भवत्यवरोपितः ॥ ३७ ॥
अविद्यातिमिरान्धस्य स्थाणौ चोरवदीश्वरः ॥
प्रतिभाति परब्रह्मण्यमले स्वात्मरूपिणि ॥ ३८ ॥
सद्यो मुमुक्षुदृष्ट्या हि नेश्वरस्यास्ति सत्यता ॥
अतो विवर्तवादोऽयं सुतरामुपयुज्यते ॥ ३९ ॥

परिणामेऽप्यनित्यत्वसंसिद्धेरीश्वरस्य च ॥
अद्वैतब्रह्मनिष्ठत्वं श्रोतुर्जीवस्य संभवेत् ॥ ४० ॥
अधिकारिविभेदेन वादास्ते च मतास्त्रयः ॥
तत्रोत्तमाधिकारी स्याच्छृण्वन्नीशे विवर्तताम् ॥४१॥
जीवे तु परिणामित्वं शृण्वन्नेवोत्तमोत्तमः ॥
कीटवद्भृंगरूपेण परिणामे विमोक्षतः ॥ ४२ ॥
जीवस्येश्वरताऽवाप्तौ क्रममुक्तिर्हि सिध्यति ॥
अतोऽस्य सद्यो मुक्त्यर्थं ब्रह्मतावाप्तिरीर्यते ॥ ४३ ॥
तुरीयः पंचमो वाऽऽस्तामीश्वरः षष्ठ एव वा ॥
तस्मादतीतं ब्रह्मेति सिद्धान्ते कोऽनुसंशयः ॥४४॥
ईश्वरे तिष्ठति ब्रह्म ब्रह्मणीशश्च तिष्ठति ॥
अत एकत्वमेव स्याद्द्वयोरिति न तर्क्यताम् ॥४५॥
ब्रह्मण्येवेश्वरः प्रोक्तो न तु ब्रह्मेश्वरे क्वचित् ॥
विभोरविभुसंस्थत्वासंभवात्परमात्मनः ॥ ४६ ॥
ब्रह्मक्षत्रमुभे यस्य श्रुत्या भवत ओदनः ॥
यस्योपसेचनं मृत्युः स यत्र ब्रह्मणीर्यते ॥ ४७ ॥
तदेतादृशमित्यत्र को वेदेदंतयाऽन्ययम् ॥
अखण्डं निर्गुणं ब्रह्म निराधारं परं महत् ॥ ४८ ॥
परब्रह्मांशभूतोऽपि परमः पुरुषोत्तमः ॥
ईश्वरादधिकः प्रोक्तः किं पुनर्ब्रह्म केवलम् ॥४९॥
कारणं जगतामीशो जीवानां ब्रह्म कारणम् ॥
एवं सतीशब्रह्मैक्यं व्यवहारे कथं भवेत् ॥५०॥
ईशस्य कर्मितायां हि पुण्यं पापं च संभवेत् ॥
सुखं दुःखं च तेनैव जीवत्वमिति चेच्छृणु ॥ ५१ ॥
ईशः प्रवर्तते पुण्यपापयोर्लोकसंग्रहात् ॥
तथाऽपि सुखदुःखे स्तो नैवात्मज्ञानवत्तया ॥५२॥

भ्रूणहत्यादिपापानि ह्यकरोद्विष्णुरीदृशः ॥
न तैर्दुःखमभूत्तस्य संप्राप्तं पारमार्थिकम् ॥५३॥
लोकक्षेमार्थकत्वेन तत्कृताघस्य निन्द्यता ॥
न वाच्या न च तेनास्ति जीवत्वं तस्य सर्वथा ॥५४॥
ऋगादिवेदकर्ताऽपि स यथोक्तं समाचरेत् ॥
अन्यथा संप्रसज्येत ह्यप्रामाणिकतेशितुः ॥ ५५ ॥
संसिद्धे शास्त्रकर्तृत्वे न कारयितृता वचः ॥
व्यर्थमेवेति चेन्नैष दोष एव विचारणे ॥ ५६ ॥
जीवस्य कर्तृतायां हि स्यात्कारयितृतेशितुः ॥
शास्त्रस्य कर्मतायां तु महेशस्यास्ति कर्तृता ॥५७॥
नैतेन शास्त्रयोनित्वं निर्गुणस्यैव हीयते ॥
निर्गुणोद्भूतशास्त्रस्य सगुणाद्व्यक्तिदर्शनात् ॥५८॥
उपचर्यत ईशस्य गुणिनः शास्त्रयोनिता ॥
यद्वाऽस्तामुभयोर्वेदवेदान्ताभ्यां च बीजता ॥ ५९ ॥
न चैतेनास्ति कर्मित्वसाम्यं ब्रह्मेशयोस्तयोः ॥
कर्तुश्च कृतकर्तुश्च भेदोऽस्ति स्पष्ट एव हि ॥ ६० ॥
कर्तृत्वं यस्य संसिद्धं कर्मित्वं तस्य सिद्ध्यति ॥
इत्यत्र संशयः को वा तद्ब्रह्मेशौ च कर्मिणौ ॥६१॥
इति चेत्कर्मितेशस्य कामित्वादिवदिष्यते ॥
ब्रह्मणोऽपि तु कर्मित्वं धनित्वादिवदित्यतः ॥६२॥
परतन्त्रो महेशः स्यात्स्वतन्त्रं ब्रह्म निर्गुणम् ॥
आधाराधेयभावेन कार्यकारणता द्वयोः ॥ ६३ ॥
कर्मित्वे ब्रह्मणः सिद्धे कथं नैर्गुण्यमीर्यते ॥
इति चेन्नैष दोषोऽस्ति मायागुणविवर्जनात् ॥ ६४ ॥
अदृश्यत्वादिभिर्विद्यागुणैरानन्दतादिभिः ॥
सगुणव्यपदेशः स्याद्ब्रह्मणस्त्विष्ट एव सः ॥ ६५ ॥

जगत्संसारकर्तृत्वं यथा जीवेशयोर्मतम् ॥
तथा जीवेशकर्तृत्वं परस्य ब्रह्मणो मतम् ॥ ६६ ॥
ब्रह्मणोऽन्यो न कर्ताऽस्ति प्राक्कर्मादिविवर्जनात् ॥
अनाद्यनन्तं ब्रह्मैकमकर्माकर्तृ हीर्यते ॥ ६७ ॥
कालत्रयेऽप्यकर्तृत्वं ब्रह्मणः सम्मतं यदि ॥
जीवेशरचना न स्यात् जगत्संसारयोरपि ॥ ६८ ॥
प्रत्यक्षसिद्धा रचना कर्तारं समपेक्षते ॥
अतोऽग्र कर्मकर्तृत्वाद्ब्रह्मणः कर्मितोचिता ॥ ६९ ॥
कर्मित्वे ब्रह्मणोऽप्येवं किं वाच्यं ब्रह्मवेदिनः ॥
ब्रह्मीभूतो न कर्मी स्यादित्येतच्च न सिद्ध्यति ॥७०॥
यादृशं ब्रह्म निर्णीतं तद्भूतोऽपि च तादृशः ॥
इति निर्णय एव स्याद्युक्तेरपि समंजसः ॥ ७१ ॥
कालत्रयेऽप्यकर्मित्वमकर्तृत्वमकालता ॥
कस्य चिद्ब्रह्मणोऽन्यस्य नीरूपस्यास्ति वस्तुनः ॥ ७२॥
तत्र कालत्रयातीतं नेह ज्ञेयं विवक्षितम् ॥
प्रमेयत्वप्रमाणत्वप्रमातृत्वादिवर्जनात् ॥ ७३ ॥
ये तु ब्रह्मेशजीवाः संप्रोक्ताः कर्तृत्वसंयुताः ॥
विद्यया मायया ते हि कर्मिणोऽविद्ययापि च ॥७४ ॥
कर्मिषु त्रिपु चोक्तेषु ब्रह्मणः श्रैष्ठ्यदर्शनात् ॥
अकर्मत्वं श्रुतिस्मृत्योः प्रोच्यते युक्तमेव तत् ॥ ७५ ॥
एतेन कार्मिणः श्रैष्ठ्यं संसिद्धमिति ये विदुः ॥
औदासीन्यं न तेषां स्याच्छ्रुतिस्मृत्युक्तकर्मसु ॥ ७६॥
ज्ञानादुपास्तिरुत्कृष्टा कर्मोत्कृष्टमुपासनात् ॥
इति यो वेद वेदान्तैः स एव पुरुषोत्तमः ॥ ७७ ॥

इति सूर्यगीतायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

सूर्य उवाच ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि कर्मिश्रेष्ठस्य लक्षणम् ॥
यच्छ्रुत्वा नैव भूयोऽन्यच्छ्रोतव्यं तेऽवशिष्यते ॥ १ ॥
यस्य देहः स्वकीयोऽपि सर्वथा न प्रतीयते ॥
नेन्द्रियाणि च सर्वाणि स कर्मिश्रेष्ठ उच्यते ॥ २ ॥
यस्य प्राणाः प्रशान्ताः स्युर्मनआदीनि च स्वयम् ॥
अव्यक्तान्तानि सर्वाणि स कर्मिश्रेष्ठ उच्यते ॥३॥
बालोन्मत्तपिशाचादि चेष्टितान्यपि यत्र नो ॥
निष्ठाऽजगरवद्यस्य स कर्मिश्रेष्ठ उच्यते ॥ ४ ॥
नाहंभावश्च यस्यास्ति नेदंभावश्च कुत्रचित् ॥
सर्वद्वन्द्वविहीनात्मा स कर्मिश्रेष्ठ उच्यते ॥ ५ ॥
प्राग्बद्धोऽहं विमुक्तोऽद्येत्येवं यस्य स्मृतिर्न च ॥
नित्यमुक्तस्वरूपः सन् स कर्मिश्रेष्ठ उच्यते ॥ ६ ॥
विदेहमुक्तो यः प्रोक्तो वरिष्ठो ब्रह्मवेदिनाम् ॥
अरूपनष्टचित्तासुः स कर्मिश्रेष्ठ उच्यते ॥ ७ ॥
कर्माणि यस्य सर्वाणि वासनात्रयजानि च ॥
अभवन्नुपशान्तानि स कर्मिश्रेष्ठ उच्यते ॥ ८ ॥
कर्माणि कर्मभिः शुद्धैरशुद्धान्युपमृद्य यः ॥
स कर्मब्रह्ममात्रोऽभूत् स कर्मिश्रेष्ठ उच्यते ॥ ९ ॥
ज्ञानिनामपि य श्रेष्ठः सप्तमीं भूमिकां गतः ॥
उपासकानां यश्चैकः स कर्मिश्रेष्ठ उच्यते ॥ १० ॥
यः सर्वैः पीडितोऽपि स्यान्निर्विकारोऽपि पूजितः ॥
सुखदुःखे न यस्य स्तः स कर्मिश्रेष्ठ उच्यते ॥ ११ ॥
यः सर्वैर्मनुजैः पूज्यो यः सर्वैश्च सुरासुरैः ॥
ब्रह्मविष्णुशिवैर्यश्च स कर्मिश्रेष्ठ उच्यते ॥ १२ ॥
त्यक्त्वा कर्माणि सर्वाणि स्वात्ममात्रेण तिष्ठतः ॥
कथं कर्मित्वमित्येवं मा शंकिष्ठा महामते ॥१३॥

कर्मणां फलमेषा हि स्वात्ममात्रेण संस्थितिः ॥
अतः सफलकर्मैष कर्मिश्रेष्ठो भवेद्ध्रुवम् ॥१४॥
ज्ञानेन ज्ञायते यद्वा उपास्त्या चोपलभ्यते ॥
तत्स्थिरं प्राप्यतेऽनेन कर्मणाऽतोऽस्य कर्मिता ॥१५॥
देहेऽस्मिन् वर्तमानेऽपि देहस्मृतिविवर्जनात् ॥
विदेहमुक्त इत्युक्तः कथं कर्मीति चेच्छृणु ॥१६॥
देहविस्मृतिमत्त्वेऽपि कर्मदेहे स्थितत्वतः ॥
अन्यदृष्ट्याऽस्य देहित्वात्कर्मित्वमुपपद्यते ॥१७॥
देहस्थत्वादपूर्णः स्यादिति शंक्यं न किंचन ॥
तटाकमग्नकुंभस्थं जलं पूर्णं हि दृश्यते ॥१८॥
प्रारब्धकर्ममुक्तोऽपि भोगान्मुक्तोऽपि चाखिलात् ॥
कर्मकार्ये स्थितः कर्मी देहे स्याद्भोगसाधने ॥१९॥
साधने सति देहेऽपि साध्यो भोगो न सिद्ध्यति ॥
देहविस्मृतिमत्त्वेन देहहीनसमत्वतः ॥२०॥
आहिताग्नित्वसंसिद्ध्यै ज्योतिष्टोमे कृतेऽपि च ॥
यथा न स्वर्गमाप्नोति निष्कामः पुरुषर्षभः ॥२१॥
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यात्मसंधित्रयकृतामृतः ॥
सर्वसंध्यादिरहितः संधिभिर्वन्द्यते सदा ॥२२॥
यः सर्वकर्मभिर्वन्द्यो नित्यं सर्वैरकर्मिभिः ॥
स कर्मिप्रवरोऽकर्मिप्रवरश्चेति कथ्यते ॥ २३ ॥
सर्वसाम्यमुपेतस्य स्वात्मारामस्य योगिनः ॥
सहस्रशः कृतैः किं वा वन्दनैरकृतैश्च वा ॥२४॥
देहादिषु विकारेषु स्वीयत्वं स्वत्वपूर्वकम् ॥
विहाय नित्यनिष्ठाभिः स्वमात्रः स विराजते ॥२५॥
इन्द्रियार्थैर्विमूढानां दुष्कर्मत्वं निगद्यते ॥
तैरपेतः सुकर्म्येष विदेह इति कथ्यते ॥२६॥

यः सर्वद्वंद्वनिर्मुक्तः सर्वत्रिपुटिवार्जितः ॥
सर्वावस्थाविहीनः स विदेह इति कथ्यते ॥२७॥
लौकिकं वैदिकं कर्म सर्वं यस्मिन्क्षयं गतम् ॥
यस्मान्नैवाणुमात्रं च विदेह इति कथ्यते ॥२८॥
यस्येन्द्रियाणि सर्वाणि न चलन्ति कदाचन ॥
भित्तिस्थचित्रांगानीव विदेह इति कथ्यते ॥२९॥
आत्मानं सत्यमद्वैतं केवलं निर्गुणामृतम् ॥
संपश्यतः सदा स्वान्यविकारस्फुरणं कुतः ॥ ३० ॥
आत्मेतरदसत्यं च द्वैतं नानागुणान्वितम् ॥
अपश्यतः सदानन्दस्वरूपास्फुरणं कुतः ॥३१॥
आदिमध्यान्तरहितचिदानन्दस्वरूपिणः ॥
स्थितप्रज्ञस्य को बाधः शरीरेण स्वयोगिनः ॥३२॥
कर्माणि कर्मणा त्यक्त्वा ब्रह्मणा ब्रह्मणि स्थितः ॥
कर्मणा शर्म सततं संप्राप्तः स विराजते ॥३३॥
बुद्धेस्तैक्ष्ण्यं च मौढ्यं च यस्य नैवास्ति किंचन ॥
बुद्धेः पारंगतः सोऽयं प्रबुद्धः शोभतेतराम् ॥३४॥
मनस्तथैव संलीनं चितीव लवणं जले ॥
यथा निरन्तरात्मीयनिष्ठया सोऽद्वयोऽभवत् ॥३५॥
समनस्त्वान्महद्दुःखममनस्कस्य तत्कुतः ॥
समनस्को हि संकल्पान् कुरुते दुःखकारिणः ॥ ३६ ॥
प्रारब्धकर्मजं दुःखं जीवन्मुक्तस्य कथ्यते ॥
कर्मत्रयविहीनस्य विदेहस्य कथं नु तत् ॥ ३७ ॥
कर्म कर्तव्यमिति वा न कर्तव्यमितीह वा ॥
यदि मन्येत वैदेहीं न मुक्तिं प्राप्तवांस्तु सः॥३८॥
समाधिर्वाऽथ कर्तव्यो न कर्तव्य इतीह वा ॥
यदि मन्येत वैदेहीं न मुक्तिं प्राप्तवांस्तु सः ॥३९॥

पूर्वं बद्धोऽधुना मुक्तोऽस्म्यहमित्येव बन्धनात् ॥
यदि मन्येत वैदेहीं न मुक्तिं प्राप्तवांस्तु सः ॥४०॥
पूर्वमप्यभवन्मुक्तो मध्ये भ्रान्तिस्तु बन्धवत् ॥
यदि मन्येत वैदेहीं न मुक्तिं प्राप्तवांस्तु सः ॥४१॥
वन्ध्यापुत्रादिवत्सर्वं मय्यभूदसादित्यपि ॥
यदि मन्येत वैदेहीं न मुक्तिं प्राप्तवांस्तु सः ॥४२॥
आविद्यकं तमो ध्वस्तं स्वप्रकाशेन वा इति ॥
यदि मन्येत वैदेहीं न मुक्तिं प्राप्तवांस्तु सः॥४३॥
स्वप्नेऽपि नाहंभावोऽस्ति मम देहेन्द्रियादिषु ॥
यदि मन्येत वैदेहीं न मुक्तिं प्राप्तवांस्तु सः ॥४४॥
अरूपनष्टमनसो विदेहत्वं प्रकीर्त्यते ॥
तत्कथं मन्यमानस्य यत्किंचित्स्यादनात्मनः ॥४५॥
मनो नश्यति निःशेषं मननस्य विसर्जनात् ॥
अमनस्कस्वभावं तत्पदं तस्यावशिष्यते ॥ ४६ ॥
मननेन विनिश्चित्य वैदेहीं मुक्तिमात्मनः ॥
नैष्कर्म्यसिद्धिं वदतां का तृप्तिरविवेकिनाम् ॥४७॥
श्रुत्वा वेदान्तवाक्यानि मोदन्तेऽनुभवं विना ॥
लीढेन ताडपत्रेण गुडाक्षरयुतेन किम् ॥ ४८ ॥
स्वानुभूतिं विना शास्त्रैः पंडिताः समलंकृताः ॥
कचहीनेव विधवा भूषणैर्भूषितोत्तमैः ॥ ४९॥
स्वानुभूतिं विना कर्माण्याचरन्त्यखिलान्यपि ॥
स्वर्णायःकुम्भकारादितुल्या एवोपवीतिनः ॥ ५० ॥
स्वानुभूतिं विना वेदान् पठन्ति विविधा द्विजाः ॥
प्रावृण्णिशायां परितो मण्डूका इव दुस्स्वराः ॥५१॥
स्वानुभूतिं विना देहं बिभ्रत्यध्यासदार्ढ्यतः ॥
शाकल्यस्य मृतं देहं धनबुद्ध्येव तस्कराः ॥५२॥

स्वानुभूतिं विना ध्यानं कुर्वन्त्यासनसंयुताः ॥
बका इवांभसस्तीरे मत्स्यवंचनतत्पराः ॥ ५३ ॥
स्वानुभूतिं विना श्वासान्निरुन्धन्ति हठात्सदा ॥
अयस्कारोऽनिलं बाह्यं द्रुतिकायामिवाधिकम् ॥ ५४ ॥
स्वानुभूतिं विना योगदण्डपट्टादिधारिणः ॥
जीर्णकन्धाभरं भग्नदंडभांडादि पित्तवत् ॥ ५५ ॥
स्वानुभूतिं विना यद्यत्कुर्वन्ति भुवि मानवाः ॥
तत्तत्सर्वं वृथैव स्यान्मरुभूमौ कृषिर्यथा ॥ ५६ ॥
स्वानुभूत्यर्थकं कर्म निकृष्टमपि सर्वथा ॥
उत्तमं विबुधैः श्लाघ्यं श्वेव चोरनिवर्तकः ॥ ५७ ॥
स्वानुभूत्युपयुक्तेभ्य इतराणि बहून्यपि ॥
कर्मादीन्याचरन्मर्त्यो भ्रान्तवद्व्यर्थचेष्टितः ॥५८॥
श्रुतिस्मृतिपुराणेषु काम्यकर्माण्यनेकधा ॥
प्रोच्यन्ते तेषु संसक्तस्त्याज्यः शिष्टैर्विटो यथा ॥५९॥
काम्यकर्मसमासक्तः स्वनिष्ठां स्वस्य मन्यते ॥
जात्यन्धः स्वस्य रत्नादिपरीक्षादक्षतामिव ॥६०॥
अवशेन्द्रियमात्मार्थगुरुबुद्ध्यैव सेवते ॥
बालातन्तुसुतं लोकेऽगणितं मुक्तये यथा ॥ ६१ ॥
यस्तु वश्येन्द्रियं शान्तं निष्कामं सद्गुरुं सदा ॥
स्वात्मैकरासिकं मुक्त्यै स धीमानुपगच्छति ॥ ६२ ॥
काम्यकर्माणि चोत्सृज्य निष्कामो यो मुमुक्षया ॥
शान्त्यादिगुणसंयुक्तं गुरुं प्राप्तः स मुच्यते ॥ ६३ ॥
इति श्रुत्वाऽरुणः सूर्यात्संतुष्टः स्वात्मनिष्ठया ॥
कृतकृत्य इदं प्राह भास्करं विनयान्वितः ॥ ६४ ॥
अरुण उवाच ॥ श्रीमन्गुरुवर स्वामिंस्त्वन्मुखात्पारमार्थिकम् ॥
निष्कामकर्ममाहात्म्यं श्रुत्वा धन्योऽस्म्यसंशयम् ॥ ६५

सकर्मत्वमकर्मत्वं विदेहस्य च लक्षणम् ॥
श्रुतं रहस्यं नातोऽन्यत्किंचिदप्यवशिष्यते ॥ ६६ ॥
तथाऽपि मम साक्षात्त्वं कर्तव्यं ब्रूहि निश्चितम् ॥
मच्चित्तपरिपाकं हि वेत्सि सर्वज्ञ सद्गुरो ॥ ६७ ॥
इति पृष्ट उवाचेदं भगवान्भास्करोऽरुणम् ॥
स्वसारथिं निजाग्रस्थं बद्धबाहुं नताननम् ॥ ६८ ॥
सूर्य उवाच ॥ अरुण त्वं परं ब्रह्म साक्षाद्दृष्ट्वाऽधुना कृती ॥
तथाऽप्यादेहपतनाद्ब्रह्माभिध्यानमादरात् ॥ ६९ ॥
स्वाधिकारोचितं शुद्धं कर्माप्याचर सत्तम ॥
प्रमादो माऽस्तु ते स्वप्नेऽप्युक्तयोर्ब्रह्मकर्मणोः ॥ ७० ॥
संवादमावयोरेतं सर्वपापहरं शुभम् ॥
यः शृणोति सकृद्वा स कृतार्थो नात्र संशयः ॥ ७१ ॥
श्रीगुरुमूर्तिरुवाच ॥ इति दिनकरवक्त्राद्ब्रह्मकर्मैनिष्ठां स्फुटतर-
मवगम्य प्राज्ञ एकोऽरुणः सः ॥ अभवदखिललोकैः
पूजनीयः कृतार्थस्त्वमपि भव तथैव क्षिप्रमंभोजजन्मन् ७२
विमलविगुणयोगाभ्यासदार्ढ्येन युक्तः सकलगतचिदा-
त्मन्यद्वितीये बुधोऽपि ॥ सततमपि कुरुष्वारब्धदुःखो-
पशान्त्यै रहसि निजसमाधीन्स्वोक्तकर्मापि धातः ७३

इति तत्त्वसारायणकर्मकाण्डोक्तश्रीसूर्यगीतायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ इति सूर्यगीता समाप्ता ॥